

УДК 621:658.5

В.В. Дикань, П.Ю. Кас

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ**

В статті сформульовано авторське розуміння сутності «виробничий потенціал підприємств машинобудування», як сукупності ресурсів та резервів підприємств машинобудування, а також можливостей зовнішнього середовище. Розглянуто категорію «розвиток виробничого потенціалу підприємств машинобудування» та окреслено характерні риси сучасного стану машинобудівного комплексу України. Систематизовано фактори розвитку виробничого потенціалу підприємств машинобудування.

Ключові слова: потенціал, виробничий потенціал, машинобудування, розвиток, фактори.

В статье сформулировано авторское понимание сущности «производственный потенциал предприятий машиностроения», как совокупности ресурсов и резервов предприятий машиностроения, а также возможностей внешней среды. Рассмотрено категорию «развитие производственного потенциала предприятий машиностроения» и обозначено характерные черты современного состояния машиностроительного комплекса Украины. Систематизировано факторы развития производственного потенциала предприятий машиностроения.

Ключевые слова: потенциал, производственный потенциал, машиностроение, развитие, факторы.

In the article the approaches to the interpretation of the essence of the concepts of «potential» and «productive capacity» of the enterprise. Based on the author's understanding of the essence

© Дикань В.В., Кас П.Ю., 2015

formulated «production potential of mechanical engineering». It takes into account the specifics of engineering production and determine the productive capacity of engineering enterprises as a collection of resources and the provision of engineering, as well as the capacity of the environment, optimal use of which would achieve the best results of production and strategic objectives of the machine-building complex, to create conditions for the implementation of an intensive way development of mechanical engineering. Consider the category of «the development of productive potential of the enterprises of mechanical engineering» from the perspective of the process of integrated transformation of the production capacity of engineering, which is accompanied by the achievement of qualitative and quantitative changes in the structure of its components, and consistent with the objectives of industrial policy, the needs of consumers and the requirements of a competitive market. The characteristic features of the modern state of the machine-building complex of Ukraine, which showed no signs of its stable functioning. Among them are highlighted, such as a high level of physical and moral depreciation of fixed assets, low capacity utilization, low level of development of production of new high-tech products, the outflow of highly qualified personnel and the staffing structure of aging personnel, information support inefficient production and low level of automation of existence excessive stocks of material resources, lack of use of progressive forms of organization of production, low productivity, frequent violation of labor discipline, lack of strategic planning at the enterprises. The factors of development of the productive capacity of enterprises of mechanical engineering, who proposed to divide the factors of external and internal exposure and allocated within the last group of industrial, organizational, innovation, economic, human and information factors.

Keywords: *capacity, production capacity, engineering, development, factors.*

Постановка проблеми. Машинобудування є мультиплікатором економічного розвитку країни, який встановлює пріоритети та визначає можливості і орієнтири її інноваційного розвитку на високотехнологічній основі. Адже саме цей комплекс промисловості забезпечує зростання рівня ВВП, розширює можливості виробничих процесів та створює умови для переходу на інтенсивний шлях розвитку держави.

Сьогодні машинобудування України переживає не кращі часи. Переважання екстенсивного шляху розвитку на більшості підприємствах машинобудування зумовлено існуванням ряду проблем, що проявляються в критичному рівні зношеності основних виробничих фондів, більша частина яких введена в експлуатацію ще за радянські часи, дефіциті висококваліфікованого персоналу, відсутності фінансових можливостей для реалізації інноваційної моделі розвитку, та призвели до технологічного відставання машинобудування і зниження конкурентоспроможності вітчизняних виробників машинобудівної продукції.

Основою будь-якого виробництва є його виробничий потенціал, що виступає фактором підвищення конкурентоспроможності та забезпечення досягнення якісних змін в діяльності підприємств. В умовах реалізації європейського вектору інтеграції України більшість підприємств машинобудування не витримає конкурентної боротьби з високорозвинутими європейськими виробництвами та будуть змушені припинити своє функціонування. Все це обумовлює актуальність розгляду підходів до забезпечення розвитку виробничого потенціалу вітчизняних підприємств машинобудування та систематизації факторів з метою реалізації ефективної політики їх інтенсивного розвитку в умовах глобальної конкуренції на високорозвинutih зовнішніх ринках.

Огляд останніх досліджень та публікацій. Дослідженню сутності та складових потенціалу як економічної категорії присвячено величезний обсяг робіт вітчизняних та зарубіжних вчених, а саме: В. Гавви, Е. Божко, Є. Лапіна, О. Олексика, І. Рєпіна, О. Федоніна, Д. Чернікова та інших [1-4]. Проблемам

підвищення рівня використання та розвитку виробничого потенціалу підприємств машинобудування приділяється увага в працях О. Євсєєвої, О. Карсунцевої, І. Дежкіна та інших [5-7]. Однак, незважаючи на це, до кола наукових інтересів цих науковців недостатнім чином увійшли питання сутності та систематизації факторів розвитку виробничого потенціалу підприємств машинобудування, що й обумовило вибір мети статті.

Завдання дослідження. *Метою даної статті* є вивчення теоретичних основ та систематизація факторів розвитку виробничого потенціалу підприємств машинобудування України.

Основний матеріал дослідження. Встановлення теоретичних основ розвитку виробничого потенціалу підприємств машинобудування вимагає з'ясування сутності основного апарату дослідження, а саме «виробничий потенціал підприємств машинобудування» та «розвиток виробничого потенціалу підприємств машинобудування». Як економічна категорія «потенціал» трактується вченими досить різноманітно та розглядається з точки зору декількох наукових напрямків: перший напрямок – потенціал розглядається як сукупність необхідних для функціонування або розвитку системи різних видів ресурсів. Його представниками є Д. Черніков, С. Белова, Е. Фігурнов та інші, які ототожнюють потенціал з сукупністю ресурсів [4]; другий напрямок – його представники (Ю. Одегов, К. Андреев, М. Иванов та інші) визначають потенціал як систему матеріальних та трудових факторів (умов, складових), які забезпечують досягнення мети виробництва [8]; третій напрямок, в межах якого потенціал визначається як здатність комплексу ресурсів економічної системи вирішувати поставлені перед нею задачі [3, 9].

Отже, поняття «потенціал» розглядається з точки зору взаємозв'язку таких компонентів як ресурси, резерви та можливості. Вчені Р.П. Лепа та Н.В. Цопа говорять про необхідність комплексного підходу до розгляду потенціалу як економічної категорії і пропонують визначати потенціал як сукупність ресурсів в різних сферах діяльності системи та управління ними

для досягнення поставленої мети [10]. Окрім того, в науковій літературі існують ресурсний, ресурсно-цільовий та комплексний підхід до визначення сутності «потенціалу», де останній розглядається як сукупність ресурсів, система матеріальних і трудових факторів та сукупність ресурсів та можливостей відповідно.

Що стосується сутності та складових виробничого потенціалу, то думки науковців в даному питанні також неоднозначні. Однак, всі науковці погоджуються з тим, що виробничий потенціал є складовою економічного потенціалу підприємства, визначає величину та перспективи його стабільного зростання. Адже підвищення рівня використання виробничого потенціалу підприємств забезпечує зростання обсягів виробництва, а відповідно, й сприяє збільшенню обсягів реалізації продукції та рівня доходів.

В економічній літературі сформувалося в основному чотири підходи до розуміння даної категорії. Найбільшого поширення отримав ресурсний підхід, в рамках якого виробничий потенціал розглядається як набір засобів, що протягом реалізації виробничого процесу набуває форму факторів виробництва [11]. Вчені цього наукового підходу (Абалкин Л.І., Савицька Г.В., Золотарьов В.А. та інші) основними компонентами виробничого потенціалу виділяють: основні та оборотні виробничі фонди, трудові ресурси, що не цілком відповідає сучасним умовам функціонування більшості підприємств. Іншою є позиція Беднікова Т.Б. та Фигурнова Є.Б., які розглядають виробничий потенціал з точки зору виробничих можливостей по забезпеченню виробництва та реалізації продукції в умовах ефективного використання виробничих ресурсів [12-13]. Представниками цільового підходу (Євсєєва О.А., Пашенка Є.Н) виробничий потенціал ототожнюється з сукупністю всіх економічних ресурсів, що задіяні в процесі виробництва, та факторів, які забезпечують реалізацію стратегічних і тактичних цілей виробництва і сприяють підвищенню конкурентоспроможності підприємства [5].

Згідно з четвертим підходом виробничий потенціал – це резерви виробництва, тобто рівень використання резервів виробництва[14].

Отже, вивчення сутності поняття «виробничий потенціал» дозволяє відзначити наступне [6]:

1) виробничий потенціал досить часто ототожнюється з ресурсним потенціалом, як з системою виробничих ресурсів підприємства;

2) основою виробничого потенціалу є ресурсний потенціал, який забезпечує зростання факторів виробництва;

3) виробничий потенціал є основою реалізації стратегічних цілей розвитку підприємства, що знаходить своє відображення в максимізації фінансових результатів;

4) виробничий потенціал є сукупністю активних (основні виробничі фонди, матеріальні запаси, трудові ресурси, інформація та технології) та пасивних компонентів (наявні ресурси, що наразі не використовуються у виробництві: матеріальні резерви, понаднормові запаси, інноваційні розробки, науково-технічна інформація, реалізована в проектах тощо).

Враховуючи специфіку машинобудівного виробництва, що характеризується складністю виробничих процесів, довгостроковим характером інноваційної діяльності, високим рівнем концентрації виробництва та професійної підготовки працівників, під виробничим потенціалом підприємств машинобудування пропонуємо розуміти сукупність ресурсів та резервів підприємств машинобудування, а також можливостей зовнішнього середовища, оптимальне використання яких дозволить забезпечити отримання максимального результату виробництва та досягнення стратегічних цілей розвитку машинобудівного комплексу, створення умов для реалізації інтенсивного шляху розвитку підприємств машинобудування.

Базуючись на теоретичних основах розвитку як економічної категорії, висвітлених в праці [15], під розвитком виробничого потенціалу підприємств машинобудування будемо розуміти процес комплексного перетворення виробничого потенціала

лу машинобудування, що супроводжується досягненням якісних та кількісних змін в структурі його компонентів і відповідає цілям Промислової політики країни, потребам споживачів та вимогам конкурентного ринку.

Безумовно, розвиток виробничого потенціалу підприємств машинобудування є складним процесом, що передбачає зміну технологій виробництва та використання сучасного виробничого обладнання, постійне підвищення кваліфікації персоналу та зростання його мотивації до праці, проведення наукових досліджень та їх втілення в процес виробництва, використання сучасної інформації та впровадження прогресивних форм управління.

Існуюче становище підприємств вітчизняного машинобудування вказує на відсутність проявів їх стабільного розвитку. Сьогочасними рисами українського машинобудування є:

- слабка матеріально-технічна база машинобудівних підприємств;

- високий рівень фізичного та морального зносу основних фондів, що викликано відсутністю вільних коштів для їх оновлення і модернізації, неефективністю існуючої амортизаційної політики в промисловості;

- низький рівень використання виробничих потужностей, що є наслідком падіння попиту на продукцію машинобудування в результаті зниження її конкурентоспроможності;

- існування понаднормових запасів матеріальних ресурсів, що обумовлено відсутністю сучасних механізмів співробітництва і недовірою логістичним технологіям управління виробництвом;

- низький рівень освоєння виробництва нових високотехнологічних видів продукції, що викликано низьким рівнем інноваційної активності підприємств машинобудування, наявністю проблемних місць при їх конструюванні і розробці;

- недостатнє використання прогресивних форм організації виробництва;

- неефективність інформаційного забезпечення виробництва та низький рівень автоматизації управління;
- відтік висококваліфікованих кадрів та старіння кадрової структури персоналу, що обумовлено неефективною кадровою політикою більшості машинобудівних підприємств, низьким рівнем оплати праці;
- низький рівень продуктивності праці, часте порушення вимог трудової дисципліни є наслідком застарілої системи мотивації праці персоналу;
- відсутність стратегічного планування на більшості підприємств галузі.

Все це відповідним чином обумовлює втрату виробничого потенціалу вітчизняних підприємств машинобудування та призводить до зниження їх конкурентоспроможності.

Для забезпечення комплексних перетворень в машинобудівному комплексі України в цілому та досягнення якісних та кількісних змін його виробничого потенціалу, зокрема, необхідно в сукупності використовувати ті існуючі на сьогоднішній день можливості зовнішнього та внутрішнього середовища, що складуть систему факторів його стабільного функціонування. Пропонуємо фактори розвитку виробничого потенціалу підприємств машинобудування поділити на фактори зовнішнього та внутрішнього впливу. До факторів зовнішнього впливу належать:

- рівень розвитку науково-технічного прогресу;
- обсяги капітального будівництва та масштаби реалізації інфраструктурних проектів;
- загальноекономічна ситуація в країні та рівень доходів й зайнятості населення;
- сила конкуренції на зовнішньому ринку;
- участь підприємств в інтеграційних утвореннях та інших формах співробітництва;
- рівень розвитку інноваційної діяльності та об'єктів її інфраструктури;
- доступ до ринку дешевих ресурсів;

- впровадження системи стимулюючих пільг;
- якість інформаційного забезпечення та використання можливостей інформаційного середовища тощо.

Фактори внутрішнього впливу, що сприятимуть розвитку виробничого потенціалу підприємств машинобудування, здійснюючи як прямий, так і опосередкований вплив, пропонується поділити на:

- виробничі: оновлення та модернізація активної частини основних фондів, підвищення рівня механізації та автоматизації виробничих процесів, використання якісної сировини та матеріалів, впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій, впровадження інноваційних зразків продукції машинобудування і сучасних технологій виробництва та інші;

- організаційні: адаптація організаційної структури підприємств до сучасних умов його функціонування, впровадження засад тактичного та стратегічного планування, розробка та впровадження механізму реагування на зміну зовнішнього оточення, поглиблення рівня спеціалізації, концентрації та кооперації виробництв, створення стійких господарських зв'язків та участь в інтеграційних утворень в промисловості тощо;

- інноваційні: прискорення інноваційних процесів на підприємства, що пов'язані з освоєнням виробництва нової наукомісткої продукції, збільшення кількості інноваційних розробок та зростання обсягу їх впровадження у серійне виробництво; впровадження сучасних форм фінансування інноваційної діяльності і збільшення витрат на виконання НДКР та інші;

- економічні: підвищення рівня платоспроможності підприємств машинобудування, збільшення частки експорту продукції машинобудування; розширення ринків її збуту, реалізація ефективної маркетингової політики тощо;

- кадрові: покращення умов праці, відпочинку та оздоровлення працівників, зростання рівня заробітної плати та соціальної відповідальності підприємств, впровадження ефективної кадрової політики та розвиток корпоративної культури, створення програми розвитку колективів та ефективної системи пере-

підготовки (підготовки) працівників (використання сучасних методів навчання), розробка та впровадження організаційних заходів, спрямованих на ліквідацію втрат робочого часу тощо;

- інформаційні: створення єдиного інформаційного середовища на підприємстві, рівень застосування автоматизованих прогресивних систем управління, залучення до міжнародної системи обміну інформацією та отримання доступу до ринку закордонних технологій з метою створення можливостей для втілення існуючих розробок у власну продукцію, використання інформаційних технологій для прийняття ефективних управлінських рішень тощо.

Висновки. Таким чином, майбутнє машинобудування України залежить від рівня його виробничого потенціалу, який наразі характеризується значною технологічною відсталістю від європейських розвинутих виробництв. В статті визначено сутність понять «виробничий потенціал підприємств машинобудування» та «розвиток виробничого потенціалу підприємств машинобудування». Під визначенням останнього запропоновано розуміти процес комплексного перетворення виробничого потенціалу машинобудування, що супроводжується досягненням якісних та кількісних змін в структурі його компонентів і відповідає цілям Промислової політики країни, потребам споживачів та вимогам конкурентного ринку. Окреслено характерні риси сучасного стану машинобудівного комплексу України. Систематизовано фактори розвитку виробничого потенціалу підприємств машинобудування, які запропоновано поділити на фактори зовнішнього і внутрішнього впливу, і виділено в межах останньої групи виробничі, організаційні, інноваційні, економічні, кадрові та інформаційні фактори. Подальше дослідження має бути спрямоване на розробку стратегії розвитку виробничого потенціалу машинобудівного комплексу країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гавва В.Н. Потенціал підприємства: формування та оцінювання: Навч. посібник / В.Н. Гавва, Е.А. Божко. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 224 с.
2. Лалин Е.В. Оценка экономического потенциала предприятия: Монография. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2004. – 360 с.
3. Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч.-метод. посібник / О.С. Федонін, І.М. Рєпіна, О.І. Олексик. – К.: КНЕУ, 2005. – 261 с.
4. Черников Д. Эффективность использования производственного потенциала и конечные народнохозяйственные результаты / Д. Черников // Экономические науки, 1981. – № 10. – С. 14-18.
5. Евсева О.А. Оценка производственного потенциала промышленного предприятия и стратегия активизации его использования: Автореф. дисс. на соиск. ученой степени к.э.н.; специальность: 08.00.05 / О.А. Евсева. – СПб., 2006. – 32 с.
6. Карсунцева О.В. Производственный потенциал предприятий машиностроения: оценка, динамика, резервы повышения: монография / О.В. Карсунцева. – М.: ИНФРА-М, 2014. – 214 с.
7. Дежкина И.П. Управление производственным потенциалом предприятия в условиях рынка: Учебн. пособие / И.П. Дежкина. – М.: Деловая литература, 2003. – 172 с.
8. Одегов Ю.Г. Трудовой потенциал предприятия: пути эффективного использования / Ю.Г. Одегов, В.Б. Бучин, К.Л. Андреев; под. ред. Н.А. Иванова. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1991. – 172 с.
9. Ансоф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансоф. – СПб.: Питер, 1999. – 416 с.

10. Лена Р.П. Теоретическая парадигма потенциала развития промышленного предприятия [Электронный ресурс] / Р.П. Лена, Н.В. Цона. – Режим доступа: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39642/01-Lena.pdf?sequence=1>
11. Анчишкин А.И. Прогнозирование роста социалистической экономики / А.И. Анчишкин. – М.: Экономика, 1973. – 296 с.
12. Бедникова Т.Б. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятий: Учебн. пособие / Т.Б. Бедникова. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 216 с.
13. Фигурнов Э.Б. Статистическое изучение резервов роста производства: Практ. пособ. для повыш. квалиф. руков. работн. и спец. / Э.Б. Фигурнов, Н.А. Скворцова. – М.: Статистика, 1980. – 80 с.
14. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посібник / Н.С. Краснокутська. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
15. Забродский В.А. Развитие крупномасштабных экономико-производственных систем / В.А. Забродский, Н.А. Кизим. – Х.: Бизнес Информ, 2000. – 72 с.

REFERENCES

1. Havva V.N. Potensial pidpryiemstva: formuvannya ta otsiniuvannya: Navch. posibnyk / V.N. Havva, E.A. Bozhko. – Kyiv: Tsentr navchal'noi literatury, 2004. – 224 p. [in Ukrainian].
2. Lapyn E.V. Otsenka ekonomycheskoho potentsyala predpriyatiya: Monohrafiya. – Sumy: YTD «Unyversytetskaia knyha», 2004. – 360 p. [in Ukrainian].

3. Fedonin O.S. *Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka: navch.-metod. posibnyk dlia sam ost. vuvch. dysts.* / O.S. Fedonin, I.M. Riepina, O.I. Oleksyk. – K.: KNEU, 2005. – 261 p. [in Ukrainian].
4. Chernykov D. *Effektyvnost' yspol'zovaniya proyzvodstvennoho potentsyala y konechnye narodnokhoziajstvennyye rezul'taty* / D. Chernykov // *Ekonomycheskye nauky*. 1981. – № 10. – P. 14-18 [in Russian].
5. Evseeva O.A. *Otsenka proyzvodstvennoho potentsyala promyshlennoho predpriatya y stratehiya aktyvyzatsyy eho yspol'zovaniya: Avtoref. dyss. na soysk. uchenoj stepeny k.e.n.; spetsyal'nost': 08.00.05* / O.A. Evseeva. – SPb., 2006. – 32 p. [in Russian].
6. Karsuntseva O.V. *Proyzvodstvennyj potentsyal predpriatij mashynostroeniya: otsenka, dynamyka, rezervy povysheniya: Monohrafiya* / O.V. Karsuntseva. – M.: YNFRA-M, 2014. – 214 p. [in Russian].
7. Dezhkyna Y.P. *Upravlenye proyzvodstvennym potentsyalom predpriatya v usloviakh rynka: Uchebn. posobyie* / Y.P. Dezhkyna. – M.: Delovaia lyteratura, 2003. – 172 p. [in Russian].
8. Odehov Yu.H. *Trudovoj potentsyal predpriatya: puty efektyvnoho yspol'zovaniya* / Yu.H. Odehov, V.B. Buchyn, K.L. Andreev; pod. red. N.A. Yvanova. – Saratov: Yzd-vo Sarat. un-ta, 1991. – 172 p. [in Russian].
9. Ansof Y. *Novaia korporatyvnaia stratehiya* / Y. Ansof. – SPb.: Pyter, 1999. – 416 p. [in Russian].
10. Lepa R.P. *Teoretycheskaia paradyhma potentsyala razvytiya promyshlennoho predpriatya [Elektronnyj resurs]* / R.P. Lepa, N.V. Tsopa. – Rezhym dostupa: <http://dspatse.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39642/01-Lepa.pdf?sekuentse=1>. [in Russian].

11. Anchyskyn A.Y. *Prohnozyrovanye rosta sotsyalysty-cheskoy ekonomyky* / A.Y. Anchyskyn. – M.: Ekonomyka, 1973. – 296 p. [in Russian].
12. Bednykova T.B. *Analyz y diahnozyka finansovo-khoz'iajstvennoj deiatel'nosti predpriyatij: Uchebn. posobyе* / T.B. Bednykova. – M.: YNFRA-M, 2002. – 216 p. [in Russian].
13. Fyhurnov E.B. *Statystycheskoe yzuchenye rezervov rosta proyzvodstva: Prakt. posob. dlia povysh. kvalyf. rukov. rabotn. y spets* / E.B. Fyhurnov, N.A. Skvortsova. – M.: Statystyka, 1980. – 80 p. [in Russian].
14. Krasnokuts'ka N.S. *Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka: Navch. posibnyk*. – K.: Tsentr navchal'noi literatury, 2005. – 352 p. [in Ukrainian].
15. Zabrodskyy V.A. *Razvytye krupnomasshtabnykh ekonomyko-proyzvodstvennykh system* / V.A. Zabrodskyy, N.A. Kyzym. – Kharkiv: Byznes Ynform, 2000. – 72 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 21.04.2015

Рецензент – доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри «Економічна теорія та кібернетика»
Одеського національного морського університету
Г.С. Махуренко

Розвиток методів управління
та господарювання на транспорті
№ 2 (51), 2015
